

4.3. Біографічна інформація у соціальних комунікаціях як феномен відкритого суспільства

Розвиток інформаційних технологій, глобалізація та глокалізація світової спільноти в певній мірі віддзеркалюються на процесах перетворення наукової діяльності, сприяючи поєднанню традиційних форм наукової комунікації та створених нових (так званих віртуальних спільнот), що, на думку багатьох дослідників, є рушійною силою розвитку суспільства і культури, їх соціально-регулюючим та соціально-конструюючим чинниками, які формують особливе інформаційне середовище. Сучасне суспільство характеризується стабільним примноженням, прискоренням, ущільненням та глобалізацією зв'язків, збільшенням кількості комунікативних актів через зростаючий обсяг об'єктів, залучених до комунікаційного процесу. Тим самим перед людиною відкриваються нові можливості для самовиразу, звільняючи її від колишніх обмежень, підвищується якість наукової діяльності і полегшуються необхідні умови для входження вітчизняного наукового простору до світової наукової спільноти.

В такій ситуації особливо актуальними стають питання інформаційного забезпечення, яке включає в себе упорядкування і збереження різного типу даних стосовно об'єктів соціальних комунікацій, зокрема біографічних, як основи вивчення змісту культури й усвідомлення історичного процесу та глибинний аналіз проблем, пов'язаних із визначенням місця біографічної інформації в соціальних комунікаціях сучасного суспільства, її соціальних функцій і значення у світовому інформаційному просторі.

Маршалл Мак-Люен¹ вважав, що духовний та матеріальний розвиток людства визначають не знаряддя праці, економіка, політика і культура, а те, що лежить в їх основі — технології соціальних комунікацій, тобто комунікаційні канали,

¹ Герберт Маршалл Мак-Люен (*англ.* Herbert Marshall McLuhan, 21 липня 1911 р. — 31 грудня 1980 р.) — канадський філософ, філолог, літературний критик, теоретик впливу артефактів як засобів комунікації. Здобув широку популярність завдяки дослідженню формуючого впливу електричних і електронних засобів комунікації на людину і суспільство.

якими володіє людство [7]. В залежності від домінуючих каналів він виділив чотири епохи всієї історії людства.

В першій, «дописьмовій», ері зазвичай використовувалися природні комунікаційні канали, основу яких складало безпосередньо мовлення. Це була епоха людини, що «слухає». Вона перебувала в гармонії з навколишнім світом.

Епоха писемності (другий етап) характеризувалася зміщенням основного каналу комунікацій на «зоровий», що сприяло розвитку мислення і водночас відчуженню від оточуючого світу. Тривалий час усний (ороакустичний) і писемний (візуальний) канали комунікацій знаходилися в умовах рівноваги, яку було порушено з винаходом друкованого каналу передачі інформації.

Так звана «епоха Гутенберга» дала можливість відчужувати не лише навколишній світ, а й окрему людину, індивіда. Особисте мислення все більше поступалося «книжковим» авторитетам. На погляд М. Мак-Люена, основні глобальні біди сучасної цивілізації — світові війни, забруднення і знищення природи, з одного боку, та інформаційне перевантаження, психічні розлади — з іншого, є наслідком впливу різнобічної друкованої інформації.

Четвертий етап, що тільки-но розпочався, характеризується синтезом «людини, що слухає» та «людини, що дивиться». Електронні засоби комунікації впливають не на окремі органи чуття людини, а комплексно, тобто повертається «сенсорний баланс» епохи дописемної комунікації. Завдяки сучасним електронним технологіям зв'язку люди набувають можливостей взаємодіяти як з іншими людьми, так і із засобами мас-медіа, незважаючи на просторову віддаленість. Відтворюється первісна єдність колективної свідомості, яку М. Мак-Люен визначив як «глобальне селище».

У зв'язку із розвитком сучасних технологій комунікацій кардинальним чином змінюється світова спільнота: усе більше суспільств перетворюються у «відкриті», що характеризуються, за Карлом Поппером², динамічністю соціальної

² Карл Раймунд Поппер (нім. Karl Raimund Popper; 28 липня 1902 р. — 17 вересня 1994 р.) — австрійський і британський філософ і соціолог. Найбільш відомий своїми працями з філософії науки, а також соціальної та політичної філософії, в яких він критикував класичне поняття

структури, високою мобільністю, плюралізмом ідей, повагою до окремої людини [10]. На противагу цьому, закриті суспільства вирізняються традиціоналізмом, авторитарною ідеологією, обмеженою мобільністю та домінуванням суспільних цінностей над індивідуальними³.

Сучасну епоху досить часто пов'язують із домінуванням інформації та знань, які є основною складовою у розбудові глобального інформаційного простору. Вважається, що завдяки високорозвинутій, уніфікованій інформаційно-комунікативній структурі мереж і технологій можна забезпечити сталий економічний розвиток та стабільне соціальне зростання. Вільний доступ до світових інформаційних ресурсів дозволить кожній людині у повній мірі використовувати власний потенціал та реалізовувати свої прагнення.

Незважаючи на окреслені вище переваги глобалізаційних процесів розвитку відкритого суспільства, існують і суттєві небезпеки щодо майбутнього локальних спільнот, зокрема етнічних, і невеликих самобутніх держав. Серед них виокремлюються наступні загрози:

- *Комерціалізація.* Упровадження новітніх засобів соціальної комунікації пов'язане з їх комерціалізацією, оскільки капітал є необхідною умовою їх розвитку і вдосконалення. Однак будь-які вкладення мають приносити прибуток, тому монополізовані мережі суперечать вільному розповсюдженню інформації.
- *Цензура.* Цензура, як контроль і обмеження у розповсюдженні інформації, існує стільки, скільки існує державність, можливо й довше. Визнання за державною або духовною владою права на обмеження свободи у поширенні небажаних чи шкідливих повідомлень є загальноприйнятим як у відкритих, так і в закритих суспільствах.

наукового методу, відстоював принципи демократії та соціального критицизму, яких він пропонував дотримуватися для процвітання відкритого суспільства.

³ Слід відзначити, що деякі науковці (А. І. Абдула [1], Дж. Сорос [13]) вважають, що відкрите суспільство є «нормальною серединою» між двома негативними формами суспільства — закритою і дезінтегрованою, яка характеризується нестабільністю фінансових ринків, розпадом моральних цінностей у політиці, освіті, культурі.

Однак існує суттєва різниця. У першому випадку обмеження спрямоване на забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки. У закритих, тоталітарних суспільствах цензура разом із тим, або навіть більше за те, виконує каральні й репресивні функції. З розповсюдженням новітніх технологій соціальної комунікації також суттєво змінюються і можливості цензури. Контроль відбувається на рівні технічних засобів у вигляді блокування каналів, закриття сайтів, обмеження приватного доступу, покарання за розміщення і використання забороненої інформації.

- *Порушення приватності.* На сьогодні актуальною стає проблема приватності особистого життя кожного користувача електронних технологій. Це стосується мобільного зв'язку, електронної пошти, соціальних мереж, спільнот, форумів тощо. Наприклад, у звіті Європейської агенції мережевої інформаційної безпеки (ENISA)⁴ зазначається, що соціальні мережі не тільки збирають окремі відомості, а й протоколюють життя людини (т. зв. life-logging); на сайті <http://weknowyourhouse.com>, згідно з інформацією ресурсу «Тайни життя» [14], на абсолютно правових підставах із загальнодоступної інформації визначаються і публікуються у відкритому доступі дані про фізичне місцезнаходження користувачів twitter.
- *Уніфікація і стандартизація.* Загальнолюдська «електронна» культура стає єдиною і досить уніфікованою, що становить загрозу для вільного розвитку самобутніх національних культур, перетворюючи їх у явища субкультури. Навіть М. Мак-Люен, пророкуючи майбутнє людської цивілізації як «глобальне селище», уявляв, що в ньому не буде ані індивідуалізму, ані націоналізму. Звідси виникає спротив у національно орієнтованих громадян щодо уніфікації мережевої культури, у зв'язку з чим виникає проблема крос-культурної комунікації.

⁴ <http://www.enisa.europa.eu/activities/risk-management/emerging-and-future-risk/deliverables/life-logging-risk-assessment?searchterm=life+loggi>

Однією із відповідей на останній тип загроз, які несуть сучасні технології глобалізації у відкритому суспільстві, ми вважаємо створення, упровадження і поширення систем біографічної інформації як об'єкта соціальної комунікації. Саме через біографії видатних діячів культури відкривається цінність національної самобутності, духовна спадщина країни, історія краю тощо. Використовуючи сучасні комунікаційні технології збереження й обробки інформації, можна, на наш погляд, не лише забезпечити меморіальні функції щодо духовної спадщини суспільства, не тільки полегшити публічний доступ до біографій видатних постатей, а й запровадити наукові технології збереження біографічної інформації у повсякденне життя звичайної людини, тим самим задовольняючи потреби кожного у фіксації власного минулого у вигляді біографій батьків, дідів тощо через їх оприлюднення засобами глобальної мережі. Реалізація даної ідеї вимагає окремого дослідження.

Осмислення сутнісного й особистісного контексту біографій є необхідною умовою дослідження культури, розуміння відповідних духовних процесів. З іншого боку, Г. О. Винокур бачить призначення наукової біографії не у традиційному розумінні «життєпису», а в історичному пізнанні життєвого шляху людини. При цьому предметом дослідження стає особисте життя як динамічне ціле у контексті соціальної дійсності [6].

Взагалі інтерес до біографії в людській культурі виник досить давно, зокрема, у Стародавньому Китаї життя суспільства й історичний процес розумілися як сукупність біографій, а в Стародавній Греції Плутарх вважав, що потрібно писати не стільки історію, скільки біографію, тому що вона сприяє живому наповненню історичного матеріалу.

Водночас біографія як історичне наукове знання існує майже сім століть. Вважається, що на відміну від життєписів Плутарха і статичної буденної літератури раннього середньовіччя першу біографію як історію становлення індивідуального духа було написано св. Бонавентурою⁵ у XIII ст. «Життя

⁵ Бонавентура (ім'я при народженні Джованні Фіданца, італ. Giovanni di Fidanza; 1218 — 15 липня 1274 р.) — середньовічний теолог,

Франциска Ассізького». Біографія є одним з найбільш поширених способів аналізу духовного життя в історичному контексті. Як метод дослідження її розглядав В. Дільтей, який вважав, що біографія та автобіографія є вищими формами у пізнанні духовного життя людини.

Оскільки біографічна інформація є об'єктом соціальних комунікацій, важливим є питання визначення її соціальних функцій. А. В. Соколов серед рівнів соціальних функцій виділяє: ціннісно-орієнтаційний, соціально-прагматичний, буденний рівні [12]. Отже, розглянемо біографічну інформацію на кожному із них. На першому рівні через біографії видатних діячів національної культури задаються загальні і специфічні ціннісні орієнтації та поведінкові норми, розповсюджуються національні ідеї. На соціально-прагматичному рівні біографічна інформація може використовуватися в освітніх і ідеологічних цілях як основа існування і розвитку етнонаціональної держави. Окрім цього, вона є товаром і виконує меморіальну функцію у суспільстві. На буденному рівні біографічна інформація задовольняє насамперед пізнавальні потреби, а друковані видання виконують статусні, бібліофільські функції та функції особових реліквій.

Серед методів отримання біографічної інформації виділяють:

- аналіз особових документів (щоденників, приватних листів, мемуарів, генеалогічних досліджень, буденних документів, довідок, особових карток, медичних карток, аудіо-, відеоінформації тощо);
- аналіз біографічних видань, створених іншими авторами (життєписи, енциклопедичні довідки, некрологи, офіційні біографії);
- біографічне інтерв'ю, тобто тривала медійна бесіда, в якій людина розповідає про окремі події свого життя;
- фокус-групи, в яких ведучий збирає різних людей і пропонує їм висловити власні погляди щодо життя тієї чи іншої особи. Особливо важливим останній метод є для неоднозначних життєвих подій або політично чи культурно суперечливих постатей [2].

В біографічному дослідженні важливо визначити ключові моменти життєвого шляху особистості як у культурному, так і в соціальному контексті, коли з прийняттям того чи іншого рішення суттєво змінюється вектор руху у розвитку людини. При складанні біографії Г. Г. Сильницький пропонує виділяти такі фази:

- підготовчу, яка охоплює початковий період життя і закладає основу його особистості. Зокрема, аналізуються формуючі чинники — сім'я, навчання, природно-ландшафтне середовище та ін.;
- пасіонарну, що пов'язана із здійсненням людиною основного життєвого задуму. Цю фазу можна розглядати як етапи діяльності: постановка завдання (мети), рішення або досягнення результату й оцінка досягнутого результату (позитивна/негативна, суспільна/особиста);
- редуційну, яка характеризується занепадом творчої активності особи [11].

Найтісніший зв'язок біографічної інформації і технології соціальної комунікації виявляється у формах джерел біографічної інформації. Умовно їх можна поділити на архаїчні, традиційні і новітні. Найвідоміші з архаїчних — папіруси каталогу Александрійської бібліотеки, який називався «Таблиці тих, хто прославився в усіх областях знань, і того, що вони написали».

Серед традиційних джерел виділяють:

- енциклопедії — універсальні, національні, регіональні та галузеві;
- біографічні і бібліографічні довідники та збірки біографій як універсальні, так і спеціалізовані у відповідності до сфер соціальної діяльності;
- періодичні і ретроспективні списки осіб, зокрема тих, хто навчаються, службовців;
- некрополі;
- праці з генеалогії, зокрема, родословні книги та фамільні родословні;
- архівні фонди установ, особові справи, характеристики, судово-слідчі справи;
- некрологи;
- особові архівні фонди — щоденники, спогади, листи [8].

Особові справи як джерело біографічної інформації можуть бути основою складання баз біографічних та іконографічних даних. Також вони є підґрунтям для створення особових фондів. Їх недоліком є відсутність у більшості випадків вказівки щодо дати смерті, тому незамінним джерелом біографічної інформації вважаються некрологи, в яких міститься не лише біографічна інформація, а й особливості, цінності і переваги конкретної історичної ситуації. Водночас вивчення некрологів дає підстави для дослідницького пошуку і збору даних особових фондів. Незважаючи на те, що в радянську і пострадянську епоху до біографій, характеристик з фондів установ і некрологів було досить формальне ставлення, все-таки в них зазвичай робився наголос на тому, що дійсно було притаманне людині, й замовчувалося те, що їй не було властиве.

Отже, друкований і рукописний (традиційні) типи документів із біографічною інформацією прийнято поділяти на первинні (особові справи, характеристики, листи, щоденники, некрологи тощо) й вторинні (енциклопедії, довідники тощо).

Із поширенням новітніх комунікаційних технологій відбуваються суттєві зміни в царині джерел біографічної інформації. Ці зміни можна розглядати в чотирьох аспектах:

1. Полегшення доступу до традиційних джерел біографічної інформації, що пов'язується зі створенням і публікацією електронних аналогів друкованих видань (це стосується вторинних біографічних ресурсів).
2. Збагачення друкованих джерел біографічної інформації медіа інших типів — іконографічною, аудіо- і відеоінформацією.
3. Занепад деяких традиційних джерел біографічної інформації (наприклад, листи, щоденники).
4. Утворення нових джерел біографічної інформації: соціальні мережі, спільноти, блоги, персональні сторінки (сайти).

Біографічні медіатексти, як правило, інтерактивні. Авторами ресурсів передбачаються можливості для зворотного зв'язку, діалогу з аудиторією (форуми, коментарі, відгуки та ін.). У такому разі зникають чіткі межі між ство-

ренням тексту та його читанням, текст стає колективним. Автобіографічні медіатексти користуються попитом як у їх ініціаторів, так і у читачів, оскільки відповідають інформаційним, компенсаторним, гедоністичним, рекреативним, моральним потребам людини. Завдяки інтерактивності вони стають різноманітними і немонотонними, а розважальність і видовищність додають їм популярності.

Наведемо ознаки сучасної медіа-інформації (за В. Кросбі):

- індивідуалізовані повідомлення можуть одночасно бути доставленими необмеженій кількості людей;
- кожний учасник бере на себе частину створення контенту і його контролю [19]. Іншими словами, сучасна медіаінформація набуває переваги як міжособистісної взаємодії, так і масової комунікації, але без властивих їм обмежень:
- передача індивідуалізованого повідомлення більше не пов'язана з обмеженням «не більше однієї людини одночасно»;
- передача повідомлення групі людей тепер дозволяє повністю індивідуалізувати контент для кожного одержувача.

Сучасна медіаінформація (у тому числі і біографічна) значно більше залежить від технологій соціальної комунікації — на відміну від архаїчного і традиційного способів повідомлення. Усі форми соціальних медіа А. Каплан і М. Хенлейн поділяють на шість типів: 1) проекти співробітництва (wiki); 2) блогосфера; 3) спільноти контенту (типу YouTube); 4) соціальні мережі (FB, ВКонтакті та ін.); 5) світи віртуальних рольових ігор; 6) віртуальні соціальні світи (<http://www.my-virtual-city.com/>) [17].

Окремої уваги в контексті нашого дослідження заслуговують два останні типи. У недалекому майбутньому можна уявити собі, наприклад, біографічний довідник видатних геймерів або «діячів» віртуального міста. На захист цієї думки можна навести вже існуючі науково-популярні праці з біографій «видатних» хакерів, хоча досить сумнівною виглядає соціальна і суспільна значущість їхньої діяльності.

Водночас найбільш суттєво пов'язані з біографічною інформацією соціальні мережі і блоги. Стосовно перших взагалі існує значна проблема конфіденційності. За персональними

сторінками в соціальних мережах, віртуальними спільнотами, іменами, логінами, адресами електронної пошти, науковими комунікаціями найчастіше можна скласти досить повний портрет про кожного користувача мережі Інтернет, якщо відповідним чином побудувати механізм агрегації цих даних. Слід враховувати те, що, згідно з останніми соціологічними дослідженнями (<http://gtmarket.ru/news/2012/08/20/4900>), у Росії, яка інформаційно та технологічно відстає від США і європейських країн, вже 85 % користувачів Інтернету є членами соціальних мереж.

Ми передаємо на зберігання у «хмарні» сховища різним компаніям великий обсяг персональної інформації, у тому числі біографічної: дату народження, ідентифікаційні номери документів, календарі та розклади, реквізити банківських рахунків, номери телефонів, списки родинних і дружніх контактів, інтереси та захоплення, місце навчання, роботи, історію пошуку, фотографії, списки відвіданих ресурсів, дані про місцезнаходження, бесіди та кореспонденцію зі знайомими, друзями, близькими і партнерами, проби для розпізнавання голосу, місця дозвілля, коментарі та статті з приводу поточних подій у світі, політичні та релігійні уподобання та багато іншого. Подібну інформацію можна знайти в Інтернеті (в більшій чи меншій кількості) про кожну людину незалежно від того, чи є вона користувачем Глобальної мережі.

Суттєві зміни суспільного життя останніх кількох десятиріч обумовлюються насамперед стрімким розвитком новітніх цифрових та інформаційно-комп'ютерних технологій, що нині масово впроваджуються, в тому числі у сферу соціальних комунікацій. Ці зміни відбуваються як на рівні засобів масової комунікації, зокрема телебачення, так і в особистісній, професійній, освітній взаємодії тощо. Вони виявляються у постійному збільшенні інформаційних потоків, інтеграції різного типу інформації і полегшеному доступу до неї (т. зв. «правило трьох кліків»). Дані процеси дають значно ширші можливості в організації збереження і розповсюдження біографічної інформації.

Водночас неконтрольоване збільшення обсягів різноманітної інформації становить і певну загрозу щодо культурно-

го «шуму», коли важливі, значущі дані просто розчиняються серед поточної одноденної інформації типу реклами, «гарячих» новин, «фабрик зірок» та ін.

Отже, ми погоджуємося з думкою, висловленою А. В. Соколовим, що разом з масовим поширенням новітніх можливостей соціальної комунікації абсолютизація могутності електронних засобів, бездумне знищення традиційних документів, книжкових фондів може спричинити непоправний збиток національним культурам й загальнолюдській культурі в цілому [12]. Тому одним з актуальних завдань сьогодення є така організація збереження культурної спадщини сучасними комунікативними засобами, в якій гармонійно поєднувалося б використання як новітніх, так і традиційних технологій обробки біографічної інформації.

1. *Абдула А. І.* Соціальна реальність та її альтернативи [Текст] / А. І. Абдула // *Інтелект. Особистість. Цивілізація : зб. наук. праць.* – Донецьк, 2012. – Вип. 10. – С. 66–74.
2. *Беспалова Ю. М.* Биографические исследования в социологии культуры [Текст] / Ю. М. Беспалова // *Вестник тюменского университета.* – Тюмень, 2004. – № 4. – С. 21–33.
3. *Бориснев С. В.* Социология коммуникаций [Текст] : учеб. пособие / С. В. Бориснев. – М. : ЮНИТИ, 2003. – 270 с.
4. *Вацлавик П.* Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия [Текст] / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон ; пер. с англ. А. Суворовой. – М. : Апрель-Пресс ; ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.
5. *Вернік Ю. В.* Блоги як новітні джерела біографічної інформації [Текст] / Ю. В. Вернік // *Наук. праці НБУВ.* – Київ : НБУВ, 2011. – Вип. 31. – С. 626–634.
6. *Винокур Г. О.* Биография и культура. Русское сценическое произношение [Текст] / Г. О. Винокур. – М. : Русские словари, 1997. – 186 с.
7. *Маклюэн М.* Понимание медиа: внешние расширения человека [Текст] / М. Маклюэн. – М. : Кучково поле, 2007. – 464 с.
8. *Петровская И. Ф.* Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических деятелей России 1801–1917 годов [Текст] / И. Ф. Петровская. – СПб. : Издательство «Logos», 2003. – 490 с.
9. *Попик В. І.* Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик // *Наук. праці НБУВ.* – Київ : НБУВ, 2007. – Вип. 19. – С. 501–513.
10. *Поппер К.* Открытое общество и его враги [Текст] / К. Поппер ; пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского. – М. : Феникс ; Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.

11. Сильницкий Г. Г. Социально-биографические характеристики россиян [Текст] / Г. Г. Сильницкий. – Смоленск : СГПУ, 2000. – 235 с.
12. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации [Текст] / А. В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 232 с.
13. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности [Текст] / Дж. Сорос; пер. с англ. С. К. Умрихиной, М. З. Штернгарца. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 262 с.
14. Тайны жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://deercool-ma.com/opredelit-domashnij-adres-polzovatelya-interneta-legko/.html>. – Название с экрана.
15. Фортунатов А. Н. Взаимодействие субъектов социальной коммуникации в медиареальности [Текст] : монография / А. Н. Фортунатов. – Нижний Новгород : ННГАСУ, 2009. – 338 с.
16. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ : БМТ, 1996. – 239 с.
17. Широканова А. А. Новые медиа: Спецкурс для специализации «Средства массовой коммуникации» отделения Информации и коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ffsn.bsu.by/ffsn.files/caf/k-sk/personal-sk/shirokanova/shirokanova-doc/shirokanova_media.pdf. – Название с экрана.
18. Boyd D. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship [Text] / D. Boyd and N. Ellison // Journal of Computer-Mediated Communication. – 2007. – V. 13. – № 1. – P. 210–230.
19. Crosbie V. What is New Media? [Electronic resource] / V. Crosbie. – Access mode : <http://www.sociology.org.uk/as4mm3a.doc>. – Title from screen.
20. Osgood Ch.E. The measurement of meaning [Text] / Ch. E. Osgood, G. J. Suci, P. H. Tannenbaum. – Urbana, ILL : University of Illinois Press, 1957. – 264 p.